

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Zekeriyâ İbn Haldûn, *Buğyetü'r-ruvâd* (nşr. Abdülhamîd Hâciyât), Cezayir 1980, neşredeninin girişi, I, 7-76; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 460-461; İbn Hayyân, *el-Muktebes* (nşr. M. M. Antuna), Paris 1937, s. 70-71, 77-79, 82-85; İbnü'l-Hatîb, *el-Hâta*, I, 13; II, 143-169; III, 497-516; IV, 593-604; İbnü'l-Ahmer, *Müstevda'u'l-âleme* (nşr. Muhammed Türkî et-Tûnisî – Muhammed b. Tâvî et-Tancî), Tıtvân 1384/1964, s. 65; İbn Haldûn, *el-İber*, VII, 379-380, 418; a.mlf., *et-Ta'rif bi'bn Haldûn* (nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî), Kahire 1951, bk. İndeks; Makrîzî, *Dürerü'l-ûkûdî'l-feride* (nşr. Muhammed Kemâleddin), Beyrut 1992, I, 131-141; II, 442-447; Makkarî, *Nefhu't-tîb*, VI, 389-399, 510, 515-517; VII, 133-135; a.mlf., *Ezhârü'r-riyâz*, Rabat 1398/1978, I, 238-242, 246-247; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VII, 76-77; Serkis, *Mu'cem*, I, 97-98; Brockelmann, *GAL*, II, 312-313; *Suppl.*, II, 340; Ziriklî, *el-Âlâm*, IX, 211; Keh-hâle, *Mu'cemü'l-mû'ellifin*, XIII, 228; Muhammed Talbî, *İbn Haldûn*, Tunus 1973, s. 6-16; Abdülhamîd Hâciyât, *Ebû Hammû Mûsâ ez-Zeyyânî: hayâtühü ve âşâruh*, Cezayir 1394/1974; a.mlf., “Abdurrahmân b. Haldûn ve terceme-tühü's-şahşiyye”, *Mecelletü's-Sekâfe*, sy. 77, Cezayir 1983, s. 34-47; Abdurrahman Bedevî, *Mû'elleftü İbn Haldûn*, Tunus 1979; Mahfûz, *Terâcimü'l-mû'ellifin*, II, 224-227; Muhammed el-Menûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabîyye li-târîhi'l-Magrib mine'l-fethi'l-İslâmî ilâ nihâyeti'l-aş-ri'l-hadîs*, Rabat 1983, I, 101-103; Mustafa Ebû Dayf, *el-Kabâ'ilü'l-'Arabîyye fi'l-Endelûs*, Dârülbeyzâ 1983, s. 270-275, 476, 501; Cum'a Şihâ, *el-Fiten ve'l-hurûb ve eşeruhâ fi's-şî'ri'l-Endelûs*, Tunus 1414/1994, I, 315-327; M. J. Viguera, “Müsne'dü İbn Merzûk”, *el-Kürrâsâtü't-Tûnisîyye*, XXVI/103-104, Tunus 1978, s. 61-86; R. Arié, “Les relations entre le royaume nasride de Grenade et le Maghreb de 1340 à 1391”, *Relaciones de la peninsula Ibérica con el Magreb*, XIII-XVI, Madrid 1988, s. 21-40; Alfred Bel, “Abdülvâdîler”, *İA*, I, 102; a.mlf., “İbn Haldûn”, a.e., V/2, s. 743-744; a.mlf., “İbn Haldûn”, *EP* (İng.), III, 831-832; *MuM* (Mülhak), II, 92; Muhammed Mehdi Müezzîn-i Câmî, “İbn Haldûn”, *DMBİ*, III, 441-444.

CÂSİM EL-UBÛDÎ

İBN HALEF

(ابن خلف)

Ebû'l-Hasen Ali b. Halef
b. Abdilvehhâb el-Kâtib
(ö. 437/1046'dan sonra)

Fâtümîler'in
Dîvân-ı İnşâ'nın önde gelen
kâtiplerinden.

Hayatı hakkında yaptığı görev dışında bilgi yoktur. Doğum ve ölüm tarihleri tesbit edilememekte, ancak 437'de (1046) *Mevâddü'l-beyân* adıyla tanınan kitabının yazımını sürdürdüğü bilinmektedir

(s. 396). Habbâl el-Mısrî'nin *Vefeyâtü kavm mine'l-Mısrîyyîn ve nefer sivâhüm*'ünde (bk. bibl.) Şevval 455'te (Ekim 1063) öldüğünü söylediği Ebû'l-Hasan Ali b. Halef ez-Zeyyât adlı kişinin İbn Halef olması muhtemeldir.

Mevâddü'l-beyân, Dîvân-ı İnşâ'da görev yapan kâtipler için yazılmış bir el kitabıdır; ancak çeşitli bölümlerinde edebî nazariyeler üzerinde önemle durulduğu görülmektedir. Müellif özellikle dördüncü ve beşinci bölümlerde İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908) ve Kudâme b. Ca'fer'in (ö. 337/948 [?]) başlattığı terminoloji geleneğini tahlil eder ve onların kullandığı teknik terimler hakkında bilgi verip sık sık nakillerde bulunur; ancak yaptığı tahlillerin pek orijinal olduğu söylenemez. Diğer bölümlerde İbnü'l-Mu'tez ve Kudâme'den başka Ebû Ali el-Fârisî, Ali b. İsâ er-Rummânî, Ebû Ali Muhammed b. Hasan el-Hâtîmî'den alıntılar yapar. Terimler ve tarifler hakkında en sık başvurduğu kaynak ise İbnü'l-Mu'tez'in *Kitâbü'l-Bed'î* adlı eseridir. *Mevâddü'l-beyân* Dîvân-ı İnşâ'daki kâtiplerin sahip olmaları gereken bilgileri, yazışmalarda uymaları zorunlu esas ve gelenekleri ihtiva etmesi ve ayrıca o dönemin sosyopolitik hayatı hakkında sağlıklı bilgiler vermesi açısından Fâtımî tarihi için birinci elden bir kaynaktır; nitekim Kalkaşendî *Şubhu'l-a'sâ* ve *Da'v'u's-şubuh*'ta sık sık ona atıflarda bulunur.

On bölümden oluştuğu anlaşılan *Mevâddü'l-beyân*'ın sadece eksik bir nüshası günümüze ulaşmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 4128) muhafaza edilen yazmanın sekizinci bölümünün bir kısmı ile dokuz ve onuncu bölümleri kayıptır. *Keşfü'z-zunûn*'da adı yanlış olarak *Mevâridü'l-beyân* şeklinde verilen eseri (II, 1888) ilim âlemine etraflıca tanıtan ve müellifi hakkında ilk araştırmayı yapan Abdülhamîd Sâlih'tir (*Arabica*, XX/2 [1973], s. 192-200). Daha sonra Hüseyin Abdüllatîf kitabın tamamını (Tripoli 1982), Hâtim Sâlih ed-Dâmin de belâgatla ilgili ikinci ve üçüncü bölümlerini (*el-Mevrid*, XVII/2 [1988], s. 131-157; XVII/3 [1988], s. 120-152) yayımlamıştır. Fuat Sezgin de eserin bir tıpkıbasımını yapmıştır (Frankfurt 1986).

İbn Halef eserinde *Âletü' (Âlatü)'l-Küttâb* adıyla bir kitap yazdığını (s. 326) ve *Kitâbü'l-Harâc* adlı bir başkasını da yazmak istediğini (s. 31) söylemektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Halef, *Mevâddü'l-beyân* (nşr. Fuat Sezgin), Frankfurt 1986, s. 31, 326, 396; ayrıca bk. neşredeninin girişi, s. 5-7; Habbâl, *Vefeyâtü kavm mine'l-Mısrîyyîn ve nefer sivâhüm* (nşr. İbrâhim Sâlih), Dimaşk 1416/1995, s. 162; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, VI, 432; VII, 78; X, 389; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1888; Abdel Hamid Saleh, “Une source de Qalqasandî, Mawâdd al-bayân, et son auteur, ‘Ali b. Hâlaf’”, *Arabica*, XX/2, Leiden 1973, s. 192-200; a.mlf., “İbn Hâlaf”, *EP Suppl.* (İng.), s. 390; S. A. Bonebakker, “A Fatimid Manual for Secretaries”, *AION*, nuova serie, XXVII (1977), s. 295-337; Hâtim Sâlih ed-Dâmin, “Mevâddü'l-beyân li-'Alî b. Hâlef el-Kâtîb”, *el-Mevrid*, XVII/2, Bağdad 1988, s. 131-157; XVII/3 (1988), s. 120-152; Abbâs Huccet Celâli, “İbn Hâlef”, *DMBİ*, III, 459.

ASRİ ÇUBUKÇU

İBN HÂLEVEYH

(ابن خالويه)

Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. Ahmed
b. Hâleveyh b. Hamdân
el-Hemedânî en-Nahvî el-Lugavî
(ö. 370/980)

Arap dili ve kıraat âlimi.

290 (903) yılında Hemedan'da doğduğu sanılmaktadır. Çocukluk dönemini Hemedan'da geçirdi. 314'te (926) tahsil amacıyla Bağdat'a gitti. İbn Mücâhid'den Kur'an ilimleri ve kıraat; İbn Düreyd, Niftaveyh, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî ve Ebû Saîd es-Sîrâfî'den nahiv ve edebiyat; Gulâmu Sa'leb olarak tanınan Ebû Ömer ez-Zâhid'den lugat; Muhammed b. Muhalled el-Atâr ve diğer âlimlerden hadis okudu.

İbn Hâleveyh, Bağdat'taki tahsilini tamamladıktan sonra Yemen'e giderek bir süre Zemâr kasabasında ikamet etti. Bu sırada Yemenli şair Hemedânî'nin (İbnü'l-Hâik) şiirlerini ve “ed-Dâmîga” adlı kasidesini bir divanda toplayarak şerhetti (*DîA*, XVII, 182). Dimaşk, Meyyâfâri ve Humus'ta verdiği derslerle şöreti yayılınca Hamdânîler'in merkezi olan Halep'e gitti ve emir Seyfûddeve tarafından saray hocasına tayin edildi. Emîrin sevgisini ve takdirini kazanan İbn Hâleveyh hânedanın diğer üyeleri tarafından da saygı gördü ve Seyfûddeve'nin vefatından sonra da saraydaki saygınlığını korudu. Başta Seyfûddeve ve çocukları olmak üzere hânedana mensup birçok kişinin hocası oldu. Seyfûddeve'nin huzurunda şair Mütenebbî ile dil ve edebiyat üzerine münâzara ve mübâhaselerde bulundu. Mütenebbî'yi destekleyen ders arkadaşı Ebû't-Tayyib el-Lugavî ile rekabet halinde olan

İbn Hâleveyh (a.g.e., X, 345) ayrıca dil âlimi Ebû Ali el-Fârîsî ile de aralarında birçok münâzara ve yazışmalar olmuştur. İbn Hâleveyh Halep'te vefat etti.

Lugat, nahiv ve kıraat sahalalarında derinleşen İbn Hâleveyh, bu alanlarda telif ettiği eserlerin hâtimelerine imzasını atarken isim zincirinde yer alan "Hüseyn" ve "İbn" kelimelerinin "nun"larını uzatarak yazdığından "Zünnüneyn" lakabıyla da anılmıştır (İbn Hacer, II, 267). Dilini düzeltmek için nahiv okumak istediğini söyleyen bir kimseye elli yıldır nahiv okuduğu halde dilini düzelterek kadar Arapça öğrenemediğini söylemesi, bazı müelliflerin iddia ettiği gibi (meselâ bk. Delcî, s. 133) nahiv bilgisinin zayıf olduğunu değil bu ilmin ne kadar geniş ve kapsamlı olduğunu gösterir. Kûfe dil mektebine temayülü ağır basmakla birlikte Basra mektebinin de görüşlerine yer veren İbn Hâleveyh bu alanda birçok eser kaleme almıştır. Kaynaklar onun ders okutmasının yanında bir müddet de Medine'de Mescid-i Nebevî'de hadis yazdığını kaydetmektedir. Önde gelen talebeleri arasında kıraat âlimi Ebû't-Tayyib İbn Galbûn, ünlü edip Ebû Bekir el-Hârizmî, kadı ve edip Muâfâ en-Nehrevânî, şair Ebû Firâb el-Hamdânî, nahiv âlimi Saîd b. Sâid el-Fârikî, edip Muhammed b. Abdullah es-Selâmî, kıraat âlimleri Hasan b. Süleyman ile Ebû Ali Hüseyin b. Ali er-Rehâvî gibi simalar bulunmaktadır.

Bazı kaynaklar, İbn Hâleveyh'in Ehl-i beyt'i ve on iki imamın hayatını konu alan *Kitâbü'l-Âl* adlı eserini delil göstererek onun Şîi-İsmâîlî olduğunu, ancak Sünnî olan Seyfûddeve'den bunu gizlediğini ileri sürerken (meselâ bk. İbn Hacer, II, 267; Hasan es-Sadr, s. 86) bazıları da Sünnî ve Şâfiî olduğunu kaydetmektedir (meselâ bk. Sübkî, III, 269; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'at*, I, 529).

Eserleri. A) Dil ve Edebiyat. 1. *el-Elîfât*. Birçok kaynakta adı yanlış olarak *el-Elkâb* şeklinde kaydedilen eserde Arapça'da elif, hemze ve türleriyle i'lâl, ibdâl, tahfif, hazif gibi bunların çeşitli durumları incelenmiştir (nşr. Ali Hüseyin el-Bevvâb, Riyad 1402/1982). 2. *Leyse fi kelâmi'l-'Arab*. Arap dilindeki şâz, nâdir ve garîb kelimelere ve onların kullanımlarına dair bir sözlük olup İbn Hâleveyh'in en tanınmış eseridir. Müellifin bütün bilgi ve kabiliyetini ortaya koyduğu çalışmada "leyse fi kelâmi'l-'Arab kezâ ..." (Arap dilinde şu yoktur ...) şeklindeki kalıplaşmış ifade tekrar edildiğinden esere bu ad verilmiştir. H. Derenbourg Hebraica (*American*

Journal of Semitic Languages, X [Chicago 1893-1894], s. 88-105; XIV [1897-1898], s. 81-93; XV [1898-1899], s. 33-41, 215-223; XVIII [1901-1902], s. 36-51) ve Ahmed Emîn eş-Şinkî'tî'nin (Kahire 1327/1909) yayımladığı eser ayrıca *et-Turafü'l-behiyye* içinde basılmış (Kahire 1330), daha sonra da Ahmed Abdülgafûr Attâr (Kahire 1957, 1979) ve Muhammed Ebû'l-Fütûh Şerîf (Kahire 1395/1975) tarafından neşredilmiştir. Bazı kaynaklarda müstakil bir eser olarak kaydedilen, aslana dair 500 ismin yer aldığı *Esmâ'ü'l-esed* adlı eser *Leyse fi kelâmi'l-'Arab*'in bir bölümüdür. 3. *er-Rih* (*Risâle fi esmâ'i'r-rih*). Eserde Arapça'da rüzgâr için kullanılan kelimeler ve bunların etimolojik açıklamaları gibi konular ele alınmıştır. Eseri ilk defa Samuel Magelberg, İbn Hâleveyh'e ait olarak yayımladığı *Kitâbü's-Secce* ile birlikte neşretmiş (Berlin 1909), daha sonra Ignace J. Kratchkovski (*Islamica*, II [London 1926], s. 331-343), Hâtim Sâlih ed-Dâmin (*el-Mevrid*, III/4 [Bağdad 1974], s. 220-232) ve Hüseyin Muhammed Muhammed Şeref (Medine 1404/1984) tarafından neşirleri yapılmıştır. Hâtim Sâlih ed-Dâmin neşrinde risâlede yer almayan konuyla ilgili diğer kelimeler derlenerek eserin sonuna eklenmiştir. 4. *Şerhu Dîvânî Ebî Firâs el-Hamdânî*. İbn Hâleveyh, öğrencisi olan Ebû Firâs el-Hamdânî'nin divanını hem derlemiş hem de şerhetmiştir. Nahle Kalfât tarafından yapılan hatalı ve eksik bir neşrinden sonra (Beyrut 1900, 1910) Sâmi ed-Dehân eseri ilmi usullere uygun olarak yayımlamış (I-III, Beyrut 1363/1944, 1959, 1966), daha sonra Muhammed Altuncî tarafından da neşredilmiştir (Dimaşk 1408/1987). 5. *Şerhu Makşûreti İbn Düreyd*. Müellifin hocası İbn Düreyd'in eserinin şerhi olup Mahmûd Câsim Muhammed'in *İbn Hâleveyh ve cühûdühû fi'l-luğa* adlı kitabı içinde (Beyrut 1407/1986, s. 157-557), ayrıca Fahreddin Kabâve (Beyrut 1994) tarafından yayımlanmıştır. İbn Hâleveyh'in öğrencisi Rebîa b. Muhammed el-Ma'merî ve Muhammed b. Ebû'l-Fütûh'un ihtisar ettiği şerhin Paris Bibliothèque Nationale'de (nr. 4231/4) anonim bir ihtisarı daha mevcuttur. 6. *Garâ'ibü halkı'l-insân*. İnsan organlarına dair isim, sıfat ve deyimleri ihtiva eden bir lugatçe olup Mahmûd Câsim ed-Dervîş tarafından neşredilmiştir (*el-Mevrid*, XVIII/2 [Bağdad 1989], s. 142-151). 7. *İstikâku's-şühûr ve'l-eyyâm*. Ay ve gün isimleriyle sıfatlarının etimolojisine dair bir lugatçedir (Göttingen 1854). 8. *el-Cümel fi'n-naḥv*. Meşhed'de (nr. 994/2) bir nüshası mev-

cuttur. 9. *Şerhu Faşîhi Sa'leb*. Bir nüshası Amerika'da Brinston Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Garet [Jaoda], nr. 4025). 10. *İntişârü İbn Hâleveyh li-Sa'leb*. Ebû İshak ez-Zeccâc tarafından Sa'leb'in *el-Faşîh*'ine yapılan eleştirilere reddiye olarak yazılmıştır (Haydarâbâd 1317).

B) Kur'an İlimleri (Kıraat). 1. *İ'râbü'l-kırâ'ati's-seb' ve 'ilelühâ*. Müellifin günümüze ulaşmayan *İ'râbü'l-Kur'an*'ının hülâsası olup (bk. s. 3-4) eserde yedi kıraatin sebepleri ve i'rabları, şâz kıraatler, âyetlerin anlamları ve nüzûl sebepleri gibi konular ele alınmıştır. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin müellifi, eseri ve nüshalarını tanıtan uzun bir mukaddimeyle birlikte eserin ilmi neşrini yapmış (I-II, Kahire 1413/1992) ve bu neşre bazı indeksler ilâve etmiştir. 2. *İ'râbü şelâşîne sûre*. Târik sûresiyle başladığı için kaynaklarda *et-Târikıyyât*, *et-Târikıyye* ve *İ'râbü âyât mine'l-Kur'an* adlarıyla da anılan eser yoğun şekilde etimolojik açıklamalar içermektedir. Eser, Abdurrahman b. Yahyâ el-Yemânî el-Mualimî'nin yardımıyla Freitz Krenkow (Sâlim Krenkow) (Haydarâbâd-Kahire 1360/1941), ayrıca İbrâhim Selîm (Kahire 1409/1989) ve M. M. Fahmî Ömer (Kahire 1991) tarafından yayımlanmıştır. Muhammed b. Halîl b. Muhammed el-Basravî eseri ihtisar etmiş olup bu ihtisarin Dublin Chester Beatty Library'de bir nüshası bulunmaktadır. Eserin diğer bir ihtisarından da söz edilmektedir (*İ'râbü'l-kırâ'ati's-seb'*, neşreden giriş, s. 66). 3. *Muḥtaşar fi şevâzî'l-Kur'an (kırâ'at) min Kitâbi'l-Bedî'*. G. Bergsträsser tarafından neşredilmiştir (Kahire 1934). Daha sonra ofset baskıları yapılan bu neşre Hellmut Ritter Almanca ve Arthur Jeffery İngilizce birer mukaddime yazmışlardır. 4. *el-Bedî' fi'l-kırâ'ât (i's-seb')*. (nşr. Arthur John Arberry, Budapest 1948). Müellif bu eserine *Havâşî'l-Bedî'* adıyla bir hâşiye yazmıştır. 5. *el-Kırâ'ât* (Millet Ktp., Murad Molla, nr. 85; el-Câmiatü'l-Arabiyye, Kıraat, nr. 52).

İbn Hâleveyh'e şu eserler de nisbet edilmekte olup bunların ona aidiyeti tartışmalıdır: 1. *el-Aşerât fi'l-luğa*. On değişik anlamı bulunan kelimelere dair altmış babdan meydana gelen bir tür sözlüktür. Her babın on kelime ihtiva etmesi düşünlümüşse de bazı bablarda daha az kelime bulunduğu görülmektedir. Eser P. Brunnle tarafından İbn Hâleveyh'e izâfe edilerek yayımlanmıştır (Leiden 1900). Ancak Muhammed Cebbâr el-Muaybid bu eserin Ebû Ömer ez-Zâhid'e (Gulâmu Sa'-

leb) ait olduğunu ve öğrencisi İbn Hâleveyh'in ilâveleri ve rivayetiyle zamanımıza intikal ettiğini kaydeder. Nitekim Yahyâ Abdürraûf Cebr, kitabı Ebû Ömer ez-Zâhid'e nisbet ederek İbn Hâleveyh rivayetiyle yeniden neşretmiştir (Amman 1984). 2. *Kitâbü's-Şecer (ve'n-nebât)*. Ağaç isimleri ve sıfatlarıyla ilgili sözlük mahiyetinde bir eser olup Samuel Nagelberg tarafından İbn Hâleveyh'e izâfe edilerek yayımlanmıştır (Berlin 1909). İbrâhim Yûsuf es-Seyyid ise eserin Ebû Zeyd el-Ensârî'ye ait olduğunu ve İbn Hâleveyh tarafından rivayet edildiğini kaydeder (*Ebû Zeyd el-Ensârî*, s. 54). Enver Ebû Süveylim ve Muhammed eş-Şevâbîke eseri *Kitâbü's-Şecer ve'l-kele'* adıyla Ebû Zeyd el-Ensârî'ye nisbet ederek yayımlanmışlardır (MMLAÜr., XVII/45 [Amman 1413/1993], s. 119-223). 3. *el-Hücce fi'l-kırâ'âtî's-seb'*. Yedi meşhur kıraatle ile bunların lugavî ve filolojik dayanaklarını konu alan eser Abdülâl Sâlim Mekrem tarafından neşredilmiştir (Küveyt 1971).

Müellifin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *et-Tezkire, Takfiyetü me'ttefeka lafzuhû va'htelege ma'nâhû li'l-Yezîdî, el-Haşerât, el-Kül ve'l-ba'z, Kitâbü Lâ, Kitâbü Ledûn ve ke'eyyin, Kitâbü'l-Mâ'ât, Esmâ'üllâhî'l-hüsnâ, Esmâ'ü'l-hayye, Esmâ'ü'sâ'âtî'l-leyl, el-İştikâk, İştikâku Hâleveyh* (Hâleveyh kelimesinin etimolojisi), *Atrağaşşe (Ebrağaşşe) fi'l-luğa, el-Âfık fi'l-luğa, Kitâbü'l-Âl (el-İmâme), Taşnîfü'l-firâse, el-Câmî' li'l-müşterek, Garîbü'l-Kur'an, Garîbü'l-hadîs, Kitâbü'l-Hâzûr* (Ebû Ali el-Fârisî'nin, *Me'âni'l-Kur'an*'ından dolayı Zeccâc'ı eleştiren *el-Eğfâl* adlı eserine reddiye olup Fârisî buna *Nakzû'l-Hâzûr* adlı bir reddiye yazmıştır), *eş-Şalâtü'l-vüştâ, Mâ yünevvenü ve mâ lâ yünevvenü fi'l-Kur'an, el-Mübtedâ' (el-Mübtede') fi'n-naḥv, el-Müfid, el-Müzekker ve'l-mü'enneḡ, el-Makşûr ve'l-mevdûd, el-Emâlî, Mişkâtü'l-ayn, Kitâbü'l-Mecd fi'l-kırâ'at* (Adudüddeve için yazdı), *Zinbilü'l-müdevvir (müdevvin), Şerḡu Dîvânî İbni'l-Hâ'ik, Şerḡu Kaşîde fi garîbî'l-luğa li-Niftaveyh, Şerḡu Kitâbi'l-Makşûr ve'l-mevdûd li'bni Vellâd, Risâle fi Kavli "rabbenâ leke'l-hamd mil'e's-semâvât", el-Aḡbâr fi'r-riyâz.*

İbn Hâleveyh'in hayatı ve eserleri hakkında Mahmûd Câsim Muhammed (bk. bibl.) ve İbrâhim Muhammed Ahmed el-İdkâvî (*Baḡş fi cûhûdi İbn Hâleveyhi'n-naḥviyye* [Kahire 1408/1988]) tarafından çalışmalar yapılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hâleveyh, *İ'râbû'l-kırâ'âtî's-seb'* ve *İlelühâ* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Yuseymîn), Kahire 1413/1992, s. 3-4, 13, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 7-104; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 130; Seâlibî, *Yetimetü'd-dehr*, I, 107; Kemâleddin el-Enbârî, *Nüzhetü'l-elîbbâ'* (nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhim), Kahire 1967, s. 311-312; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, IX, 200-205; İbnü'l-Kırtî, *İnbâhû'r-ruwât*, I, 324-327; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 433-434; Abdülbâkî b. Abdülmecid el-Yemânî, *İşâretü'l-la'gîn fi terâcimi'n-nühât ve'l-luğavîyyîn* (nşr. Abdülmecid Diyâb), Riyad 1986, s. 101-102; Sübkî, *Ṭabakât* (Tanâhi), III, 269; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 297; İbnü'l-Cezerî, *Ğâyetü'n-nihâye*, I, 237; Delcî, *el-Felâke ve'l-meflûkûn*, Nefes 1385, s. 132-134; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 267; Süyûtî, *Buğyetü'l-uvû'ât*, I, 529; *Keşfü'z-zunûn*, I, 86, 123, 602, 1272 vd.; Brockelmann, *GAL*, I, 130-131; *Suppl.*, I, 190; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 248; C. Zeydân, *Âdâb*, Beyrut 1978, I, 611; İbrâhim Yûsuf es-Seyyid, *Ebû Zeyd el-Ensârî ve eserühû fi dirâsâtî'l-luğa*, Riyad 1400/1980, s. 54; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 520-522; Hasan es-Sadr, *Te'sîsü's-Şî'a*, Beyrut 1401/1981, s. 86-87; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessîrîn*, I, 149-150; Mahmûd Câsim Muhammed, *İbn Hâleveyh ve cûhûdühû fi'l-luğa*, Beyrut 1407/1986; Abdülâl Sâlim Mekrem, "Kitâbü'l-Hücce li'bni Hâleveyh fi'l-kırâ'âtî's-seb'", *RAA*, XLV (1970), s. 342-357; a.mlf., "İbn Hâleveyh el-Lugavî ve nisbetü Kitâbi'l-Hücce ileyh", *el-Lisânü'l-Arabî*, VIII/1, Rabat 1971, s. 502-520; Muhammed el-Âbid el-Fâsî, "Nisbetü'l-Hücce ilâ İbn Hâleveyh lâ teşihhu", a.e., VIII/1 (1971), s. 521-523; Subhî Abdülmün'im Saîd, "Nisbetü'l-Hücce ilâ İbn Hâleveyh iftirâ'ün 'aleyh", *MMLADm.*, XLVIII (1973), s. 645-671; a.mlf., "On the Misattribution of the Work al-Hujja to Abû 'Abd Allâh al-Husayn b. Khala-wayh", *IQ*, XVII/3-4 (1973), s. 125-139; Mâzin el-Mübârek, "Leyse fi kelâmî'l-'Arab li'bni Hâleveyh", *RAA*, XLIX (1974), s. 426-435; Ali Hüseyin el-Bevvâb, "Kitâbü'l-Elifât li'bni Hâleveyh", *İA*, V/2, s. 744; A. Spitder, "İbn Khala-wayh", *EP* (Ing.), III, 824-825; Reşit Özbalkıç, "Ebû't-Tayyib el-Lugavî", *DİA*, X, 345.

HÜSEYİN TURAL

İBN HALFÛN

(ابن خلفون)

Ebû Bekr (Ebû Abdillâh) Muhammed b. İsmâil b. Muhammed el-Ezdî el-Endelüsî (ö. 636/1239)

Hadis hâfızı.

555'te (1160) Endülü'sün batısında At-las Okyanusu kıyısındaki Evnebe köyünde doğdu. Muhtemelen dördüncü dedesi olan Halfûn'a (Halefûn) nisbetle İbn Hal-

fûn diye tanındı. İşbiliye'ye (Sevilla) yerleşti. İbn Beşkûvâl, Ahmed b. Yahyâ ed-Dabbî, Ebû Bekir İbnü'l-Ced, İbn Zerkûn, Ebû Bekir en-Neyyâr, Ebû'l-Abbâs b. Mikdâm, Ebû'l-Bekâ Yaîş b. Kadîm gibi âlimlerden hadis dinledi; Ebû'l-Kâsım b. Melcûm'dan icâzet aldı. İbn Müsdî, İbn Ebû'r-Rebî', Ebû Bekir İbn Sittünnâs (Seyyidünnâs) ve Ruaynî onun talebelerinden bazılarıdır. İbnü'l-Ebbâr, kendisiyle 626 (1229) yılının ramazan ayında İşbiliye'de kitapçılar çarşısında karşılaştığını, ancak ondan hadis dinlemediğini belirtmiştir. Endülü'sün değişik yörelerinde yaptığı kadılıklarla takdir toplayan İbn Halfûn gözlerini kaybettikten sonra Zilkade 636'da (Haziran 1239) doğduğu köyde vefat etmiştir.

İbn Halfûn, rivayet konusunda titiz davranan ve hadis ilimlerini iyi bilen bir âlim olup kendisinden İşbiliye'de uzun süre faydalandığını söyleyen Ruaynî de onun bu yönüne işaret etmiş, münekkît hâfızlardan ve bu sahanın son temsilcilerinden biri olduğunu söylemiştir. Zehebî ise İbn Halfûn'un herhangi bir rivayetin kendisine ulaşmadığını, ancak Ebû Hayyân el-Endelüsî'nin bir şahıs aracılığı ile ondan bazı hadisler rivayet ettiğini belirtmiştir (*A'lâmü'n-nübelâ'*, XXIII, 72).

Eserleri. 1. *Esmâ'ü şüyûḡi'l-İmâm Mâlik b. Enes*. İmam Mâlik'in *el-Muvaṭṭ'a*'nda kendilerinden rivayette bulunduğu şeyhlerle onların hocaları ve talebeleri hakkında bilgi veren eser Muhammed Zeynüddin Muhammed Azb tarafından neşredilmiştir (Kahire 1990), ancak Abdülazîz es-Sâvî bu neşrin hemen her satırında hatalar bulunduğunu ortaya koymuştur (*Âlemü'l-kütüb*, XIII [1412/1992], s. 191-200). 2. *el-Müfḥim fi (el-Mu'lim bi-esmâ'i) şüyûḡi'l-Buḡârî ve Müslim*. Buḡârî ile Müslim'in *el-Câmî'u's-şâḡih*'lerindeki şeyhleriyle ilgili olan bu çalışmanın iki cilt olduğu belirtilmekte, eserin 655'te (1257) istinsah edilen bir nüshası Ezher Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Mustalah, nr. 374). 3. *el-Müntekâ fi ricâli'l-hadîs (el-Müntekâ fi esmâ'i'l-e'immeti'l-merḡuyyîn ve's-sikâti'l-muhaddîşîn ve'r-ruvâti'l-müştehirîn mine't-tâbi'in fe-men ba'dehüm, el-Müntekâ fi esmâ'i'l-ricâl)*. Beş (veya dört) cilt olduğu belirtilmektedir (İbnü'l-Ebbâr, I, 350; Ruaynî, IV, 54).

İbn Halfûn'un bunlardan başka kaynaklarda şu eserleri zikredilmektedir: *et-Takrîb fi'ulûmi'l-hadîs ve şurûḡihî ve*